

O STANJU GLEDALIŠKE VEDE V JUGOSLAVIJI

Filip Kalan

V juliju 1957 so se sestali v reprezentativni kulturni ustanovi Fondazione Cini na otoku San Giorgio pri Benetkah gledališki znanstveniki šestnajstih dežel na Drugem mednarodnem kongresu gledališke zgodovine, ki je bil hkrati tudi ustanovni kongres Mednarodne zveze za gledališke raziskave. Plenarnih sej in generalne skupščine te zveze, ki ima svoj legalni sedež v Švici, kakor tudi vseh kongresnih prireditev se je kot jugoslovanski delegat udeležil Filip Kalan, ki je sodeloval že na prvem Kongresu gledališke zgodovine v Londou 1955, ko je bila sprožena spodbuda za ustanovitev mednarodne zveze. »Sodobnost« objavlja avtorjev celotni beneški ekspoze; kratek povzetek tega ekspozeja je objavila že avstrijska revija Maske und Kothurn, glasilo Instituta za gledališko vedo pri univerzi na Dunaju (Jahrgang 1957, Heft 3, p. 217—221).

I

Gledališka veda v Jugoslaviji:

Za predhodno informacijo in za objektivno oceno o sedanjem stanju te vede velja obnoviti znano ugotovitev, da je Jugoslavija mnogonarodna dežela, ki si je ustvarila temelje za gledališko kulturo v nenavadno zapletenih zgodovinskih pogojih, sredi stoletnih bojev za lastno državnost in na geopolitičnem prostoru, ki so si na njem nasprotovali in se oplajali kulturni vplivi zapadne in vzhodne, mediteranske in srednje Evrope. Zgodovinski nemir, ki je oblikoval narodne sorodnosti in raznorodnosti v značaju jugoslovanskih narodov, je ustvaril že dovolj zgodaj takšna razgibana gledališka središča, kakršni sta bila renesančni Dubrovnik in baročna Ljubljana. Ponovno in dokončno prebujenje narodne samozavesti, ki ga je po raznih pokrajinah današnje Jugoslavije sprožilo meščanstvo v času med francosko revolucijo in marčnimi dogodki v Avstriji, to je med leti 1789 do 1848, se je v gledališki dejavnosti stopnjevalo skozi vse devetnajsto stoletje v pravi romantični zanos in omogočilo ob prvi državni združitvi jugoslovanskih pokrajin po letu 1918 nagli razvoj treh vodilnih gledaliških središč v Beogradu, Zagrebu, Ljubljani.

Rojstvo Ljudske republike Jugoslavije je sprožilo v letu 1945 že s svojo federacijo šestih republik tolikšno množico gledaliških vprašanj tako v organizacijskem kakor v vzgojnem pogledu, da teh naporov vsaj zaenkrat v celoti še ni mogoče zanesljivo pregledati in pravilno oceniti. Optimizem nove države je spodbudil obširno obnovo vse kulturne dejavnosti, ustanovil številna nova gledališča, priklical v življenje nekaj gledaliških muzejev, usmeril prve pedagoške napore treh gledaliških akademij in spremenil Jugoslavijo tako rekoč čez noč v gledališko deželo. Kvantiteto te obnove ponazarja dovolj razločno en sam podatek: da ima Jugoslavija v sezoni 1956/57 54 profesionalnih in 5 polprofesionalnih gledališč, kar znese eno gledališče na 280.000 prebivalcev (Sovjetska zveza 1:400.000, Združene države Amerike 1:850.000). V tem živahnem razvojnem procesu, ki je kdaj pa kdaj prehajal že v pravo hipertrofijo gledališke dejavnosti, so vsa ta leta po drugi svetovni vojni sodelovali ne le kulturni politiki in gledališki praktiki, marveč malone brez izjeme tudi vsi tisti, ki se ukvarjajo bolj ali manj sistematično z gledališkimi raziskavami. Ta totalna udeležba je resda omogočila naglo rast novih gledališč in ustvarila pogoje za prvi poizkus gledališkega zakona (1956), ki velja kot okvirna uredba za vse republiške zakonodaje — hkrati pa je ta udeležba do znatne mere opredelila tudi sedanje stanje gledališke vede v Jugoslaviji.

To stanje:

Spričo tega, kar velja zaznamovati z izrazom totalne udeležbe, te stalne udeležbe pri organizacijskih in zakonodajnih in pedagoških naporih, je povsem naravno, da je pravo raziskovalno delo zastalo še pri prvih poizkusih in da so živahnejše zanimanje za gledališko vedo sprožile šele razne mednarodne zveze, ki se zadnja leta razvijajo čedalje bolj med jugoslovanskimi in tujimi strokovnjaki

2

Gledališke raziskave na univerzah in akademijah:

Prvi poizkusi sistematične gledališke vzgoje segajo vsaj v Sloveniji in na Hrvaškem v sedemdeseta leta minulega stoletja, vendar so vsi ti poizkusi zastali vselej pri sporadičnih enoletnih ali dvoletnih tečajih, organiziranih bodisi za amaterje, bodisi za mlade igralce, ki so v gledališču že nastopali. Tako do leta 1945. To dejstvo pojasnjuje drugo dejstvo, da danes v Jugoslaviji še ni društev za gledališke raziskave, niti samostojnih institutov za gledališko vedo na univerzah in akademijah. Problem doktorata iz teatrologije se zadnja leta javlja čedalje bolj in tako se je tudi pojavila začasna rešitev, da podeljujejo

nekatero filozofsko fakulteto doktorski naslov tudi za dela iz področja gledališke zgodovine, čeprav specialnih stolic za to disciplino doslej ni bilo. Za značilne primere iz zadnjih let navajam tri teze s komparativno tematiko: Ivana Batušić, Francoski igralci na zagrebškem odru 1891 do 1940 (Zagreb 1952). Marija Makuc, Uprizoritve nemških klasikov na zagrebškem odru 1860—1870 (Zagreb 1956); Dušan Ludvik, Nemško gledališče v Ljubljani do leta 1790 (Ljubljana 1955).

Jugoslovanska in evropska gledališka zgodovina se poučuje kot ena vodilnih teoretičnih disciplin na vseh treh gledaliških akademijah v Beogradu, Zagrebu, Ljubljani. Različna razvojna stopnja teh treh akademij opredeljuje tudi različni značaj teh disciplin. V Zagrebu in Beogradu obsega akademija samo dva oddelka, na katerem se izobražujejo igralci in režiserji. Ta struktura dovoljuje samo štiriletni predavateljski kurz brez podrobnega seminarskega študija. Tako se razvija prava gledališka raziskava samo na slovenski akademiji v Ljubljani, ker obstoja na tej visoki šoli od njene ustanovitve (1945) oddelek za dramaturgijo, ki nudi s fundusom akademijske knjižnice s slikovnim arhivom in z laboratorijem za fotografska dela zadostno podlago za znanstvene raziskave. Zadnja leta se na slovenski akademiji posveča posebna pozornost identifikaciji in klasifikaciji zgodovinskega gradiva, zlasti kadar gre za primere iz tako neraziskanega področja, kakršno je slovenska in jugoslovanska gledališka zgodovina. Absolventi oddelkov za režijo in za dramaturgijo si pridobe pravico za opravljanje diplomskih izpitov šele takrat, ko izpitna komisija sprejme kandidatovo diplomsko nalogo iz teoretičnih disciplin. Teza za diplomsko delo iz gledališke zgodovine obsega povečini tematiko iz področja slovenske kulture, vendar malone vselej takšno, da zajema hkrati tudi vzajemne odnose med evropsko kulturo in slovenskimi gledališkimi problemi.

Vprašanje doktorske teze se v zadnjem času javlja tudi na akademijah, vendar praktične rešitve še ni, ker zaenkrat še ni enotne zakonodaje za vse tri akademije in se okvirni zvezni zakon o akademijah pripravlja šele letos, tako da bodo posamezne akademije izpopolnile svoje statute in pravilnike šele v letu 1958.

5

Gledališki muzeji v Jugoslaviji:

Leto 1945 je tudi te ustanove delno obnovilo, delno ustanovilo. Omeniti velja predvsem štiri zbirke: gledališki muzej v Beogradu (Muzej pozorišne umetnosti, direktor: Milena Nikolić), arhiv in muzej

hrvaškega narodnega gledališča v Zagrebu (Arhiv i muzej Hrvatskog narodnog kazališta, direktor: dr. Slavko Batušić); slovenski gledališki muzej v Ljubljani (Slovenski gledališki muzej, direktor: Janko Traven); knjižnica in arhiv Akademije za igralsko umetnost v Ljubljani (Knjižnica in arhiv Akademije za igralsko umetnost v Ljubljani, kustos: prof. ing. Filip Kalan Kumbatovič). Razen teh osrednjih ustanov za Srbijo, Hrvaško in Slovenijo so nekaterim gledališčem priključeni arhivi in muzeji, ki pa razodevajo povečini lokalni značaj in tudi še niso urejeni po enotnih načelih. Med zasebnimi zbirkami je samo ena v Zagrebu pod državno zaščito: zbirka Ivane Fischer, ki obsega zvečine samo portrete igralcev in pevcev (Študijska kazališna zbirka Ivane Fischer).

Fundusi centralnih gledaliških muzejev v Srbiji, Hrvaški in Sloveniji obsegajo vse vrste zgodovinskih materialov, ki so bili prevzeti v letu 1945 delno od narodnih gledališč teh treh republik, delno od zasebnikov. Zanimive arhivalije s področja gledališke zgodovine so shranjene še v različnih knjižnicah, arhivih in muzejih, vendar povečini znanstveno še niso raziskane, tako na primer v Srbski akademiji znanosti in v Muzeju mesta Beograda; v Univerzitetni biblioteki v Državnem arhivu in v Muzeju mesta Zagreba; v Osrednjem državnem arhivu Slovenije, v Narodnem muzeju, v Škofijski in semeniški knjižnici in v Mestnem arhivu v Ljubljani. Nekateri pokrajinski muzeji so si ustvarili posebne oddelke za gledališko gradivo, tako Vojvodinski muzej v Novem Sadu.

Med štirimi omenjenimi zbirkami sta samo dve sistematično urejeni: arhiv Narodnega gledališča v Zagrebu in Knjižnica Akademije v Ljubljani. Pomembne ne le za Hrvaško, pač pa za vso jugoslovansko gledališko zgodovino so zbirke zagrebškega arhiva. Med drugim gradivom je tu registriranih 24.000 upravnih spisov (1860 do 1945), okrog 5000 osnutkov za sceno in kostume, slikovni arhiv s približno 4000 enotami, rokopisni arhiv (čez 1600 zvezkov) in arhiv časopisne kritike, ki vsebuje skorajda popolno zbirko vseh dnevnih poročil o hrvaškem gledališču od leta 1814 do danes. Gledališka muzeja v Beogradu in Ljubljani zaenkrat še nista pregledno urejena, vendar je struktura sorodna: v obeh ustanovah je rokopisni arhiv s splošno korespondenco, igralskimi pogodbami, prepisi vlog, režijskimi knjigami in osnutki za sceno in kostum, arhiv gledaliških lepakov in periodičnega tiska, dovolj obširni slikovni arhiv, kakor tudi zbirka različnih spominskih predmetov iz zapuščine znamenitih igralcev in opernih pevcev.

Fundus teh štirih zbirk nudi vsaj čez devetnajsto stoletje zadostno dokumentacijo o uprizoritveni dejavnosti v Jugoslaviji, kakor tudi o

kulturnih zvezah med jugoslovanskimi in evropskimi gledališči. Kakor že omenjeno, zasluži posebno pozornost zagrebški arhiv, ki je po službi dr. Batušića stalno dostopen za znanstvene delavce iz jugoslovanskih republik in iz tujine.

Za primer iz zadnjih let:

Tako je 1954 v tem arhivu obdeloval tezo o razvoju zagrebškega gledališča 1852—1861 nemški slavist Andreas Meyer-Landruth in z njo doktoriral na univerzi v Göttingenu.

4

Tradicija gledališke publicistike v Jugoslaviji:

Kakor v vseh deželah, kjer gledališka veda še ni polno priznana kot specialna disciplina kulturnega raziskovanja, tako mora gledališki raziskovalec tudi v Jugoslaviji malone pri slehernem javnem nastopu premagovati dvoje ovir — na eni strani velja gledališka raziskava vsaj večini ekspertov v državni upravi bolj ali manj za kulturno propagando, na drugi strani pa vlada v univerzitetnih krogih še zmerom naziranje, da je ta disciplina samo malopomembna stranska panoga literarnozgodovinske dejavnosti. Prvo kakor drugo naziranje ima svoj izvor v prosvetni dejavnosti preteklega stoletja. Poglavitna vnema vseh tistih, ki so nekoč pisali o gledališču, je veljala narodno buditeljskemu pomenu gledaliških uprizoritev, saj so bile te uprizoritve vse do prve svetovne vojne pomembno kulturno obrambno sredstvo zoper germanizacijo v vseh tistih predelih sedanje Jugoslavije, ki so do leta 1918 pripadali avstro-ogrski monarhiji. Na drugi strani so mladane vsi tisti, ki so se tisti čas ukvarjali z gledališkimi raziskovanji, izšli iz univerzitetnih krogov filologov in literarnih zgodovinarjev, saj je tudi prvo znamenito delo, ki vsebuje sporočila o gledaliških začetkih južnih Slovanov, spočeto v tem krogu: Fran Miklosich, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii* (Wein 1858).

Tako je v polpreteklosti nastala večina teatroloških del ob raznih gledaliških jubilejih, zlasti ob otvoritvah novih stavb za narodna gledališča, tako na primer Antona Trstenjaka publikacija Slovensko gledališče (Ljubljana 1892), ki obravnava v kronistični obliki dotlej znana sporočila o slovenskih gledaliških začetkih in podrobno obnavlja repertoarne in personalne podatke o dejavnosti tako imenovanih čitalnic 1848—1892, ali sorodna knjiga Nikole Andrića o hrvaškem gledališču (Spomen-knjiga Hrvatskog zemaljskog kazališta, Zagreb 1895). Pri sistematičnem obnavljanju statističnih podatkov o preteklih gledaliških

sezonah so bili v tem času posebno marljivi sodelavci Narodnega gledališča v Zagrebu. Med takšne publikacije spadajo predvsem štirje jubilejni zborniki: Milana Ogrizovića priročnik *Petdeset godina hrvatskog kazališta 1860—1914* (Zagreb 1914), delo istega avtorja *Hrvatska opera 1870—1920* (Zagreb 1920), pregled *Pet godina hrvatskog kazališta 1909—1914* (Zagreb 1914) in obširni letopis Julija Benešića *Godišnjak narodnog kazališta u Zagrebu za sezone 1914/15 — 1924/25* (Zagreb 1926), ki vsebuje poleg podrobne statistične obnove preteklih sezon tudi dragocene podatke o gledališki zakonodaji, o finančni politiki, o arhivistiki in o prvih poizkusih sistematičnega gledališkega šolstva na Hrvaškem.

V takšnih razmerah je bilo skorajda nemogoče ustvariti obsežnejša teatrološka dela, ki bi kakoržekoli sintetično obravnavala gledališka prizadevanja pri južnih Slovanih. Med prve pomembne poizkuse te vrste velja šteti predvsem dve deli: dramaturške zapiske Stjepana Miletića *Hrvatsko glumište* (Zagreb 1904) in kronistični poizkus Svetislava Šumarevića *Pozorište kod Srba* (Beograd 1939). Te monografije so ob že omenjenih jubilejnih publikacijah načele pravo problematiko gledaliških raziskav in pričele utrjevati spoznanje, da zahteva gledališka raziskava specifične raziskovalne in rekonstrukcijske metode, ki se tako v bibliografskem in ikonografskem pogledu, kakor tudi v historiografski interpretaciji ločijo od dotlej znanih univerzitetnih disciplin.

5

Publikacije 1945—1957:

Iz že opisane tradicije je razvidno, da se publicistična dejavnost v Jugoslaviji vsaj zaenkrat posveča večidel še zgolj informativnim sestavkom in da se dela s področja dokumentirane gledališke raziskave objavljajo le izjemoma.

Z zornega kota te problematike velja oceniti tudi nekatere izdaje, ki so zadnji čas izšle v tujih jezikih. Tako se dá med temi publikacijami omeniti kvečjemu dve, ki znanstveno resda nista dovolj dokumentirani, ki pa dosegata svoj učinek kot solidna kulturna propaganda. V prvi je objavljen pregled gledališkega razvoja v posameznih jugoslovanskih deželah, delo Slavka Batušića, izšlo v treh tujih jezikih pri gledališkem muzeju v Beogradu (*Pozorište u Jugoslaviji, francosko, angleško, rusko, 1955*). Druga je zbornik v redakciji Marijana Matkovića, izdaja jugoslovanskega centra ITI: *Le Théâtre yougoslave d'aujourd'hui — The Yugoslav Theatre of Today* (1955).

Navzlic opisanim oviram, ki izvirajo iz nerazvite raziskovalne tradicije, izhajajo vendar v zadnjem času pri različnih institucijah esejistična in znanstvena dela, ki jih je spočela sistematična gledališka raziskava.

V Sloveniji, kjer vzdržujejo narodna in pokrajinska gledališča redne in pregledno urejene gledališke liste, objavljajo od časa do časa krajše študije iz gledališke zgodovine. Tako lahko bralec, ki obvlada vsaj minimum strokovnega znanja, zasleduje dovolj zanesljivo razvoj dramskih in opernih gledališč v Ljubljani in Mariboru, podeželskih dramskih gledališč v Celju in Kranju, Kopru in Ptujju in do znatne mere celo dejavnost Slovenskega narodnega gledališča v Trstu (Italija).

Stalnost teh slovenskih periodik je omogočila širok razmah nekaterih panog gledališke bibliografike. Gledališča objavljajo ob jubilejnih priložnostih bibliografsko opremljene kronologije uprizorjenih del in igralskih stvaritev. Tako je bil izdelan med seminarskim delom na slovenski akademiji v Ljubljani celotni popis uprizoritev v celjskem gledališču med leti 1849—1954 in objavljen v gledališkem listu te ustanove. Podobne preglede, le da za krajšo dobo, so objavile Drama v Ljubljani (1919—1949) in v Mariboru (1919—1949) in Akademija za igralsko umetnost v Ljubljani (1946—1956).

Na Hrvaškem sta izšli v zadnjem času dve krajši študiji, ki odpirata zanimiv pogled v evropsko gledališko snovanje. Prva je kronika Slavka Batušića, zaslužnega naslednika Julija Benešića v gledališki arhivistiki in stalnega sodelavca pri Enciclopedii dello Spettacolo: to je podrobna, z ljubeznivo akribijo obdelana historična obnova gostovanja Moskovskega hudožestvenega teatra po prvi svetovni vojni (Stanislavski v Zagrebu, Zagreb 1951). Druga je stilno kritična razprava znanega režiserja in teatrologa Branka Gavelle, ki je svoj esej naslovil z namerno aluzijo na zagrebško tradicijo prav tako kakor njegov prednik Stjepan Miletić — Hrvatsko glumište (Zagreb 1955). Gavellova študija, spočeta v retrospektivi dolgoletnega dela na jugoslovanskih in tujih odrih, razbira ob historiografski metodiki tiste kulturno politične in individualno psihološke prvine, ki so izoblikovale govorni potencial in mimični izraz vodilnih zagrebških igralcev v artistski izraz tega, kar bi lahko imenovali fenomenologijo hrvaškega igralskega stila.

V Srbiji sta izšli dve zgodovinski razpravi z ustrežno znanstveno dokumentacijo. Prva obravnava renesančno gledališče v Dubrovniku: Miroslav Pantić, Arhivske vesti o dubrovačkom pozorištu druge polovine XVII. veka (Srpska akademija znanosti, Beograd 1952) — druga

historiat srbskega gledališča v Vojvodini: Mihovil Tomandl, Srpsko pozorište u Vojvodini I. 1736—1868 in II. 1868—1919 (Matica Srpska, Novi Sad 1953, 1951). Nenavadno zaslužna v historiografskem pogledu je Tomandlova razprava. Ta monografija, zasnovana na podrobni reviziji dostopnih dokumentov, obnavlja v velikopotezni sintezi, ob pregledni periodizaciji in diskretni dokumentaciji, ves razvoj amaterskih družin in poklicnih igralskih zborov na tem mnogonarodnem ozemlju današnje republike Srbije od prvih začetkov do rojstva stare Jugoslavije, tako da gre tej razpravi po pravici naziv standardnega dela.

6

Zadnji rezultati:

Rezultati gledaliških raziskav na Akademiji za igralsko umetnost v Ljubljani so bili delno objavljeni v raznih periodikah po letu 1947.

Raziskovalna metoda, ki se je uveljavila na stolici za gledališko zgodovino v tej ustanovi, se je zadnja leta izoblikovala do sorazmerne zanesljivosti vsaj pri historiografski obnovi igralskih in režiserskih osebnosti iz slovenskega kulturnega območja polpretekle dobe. Preiskava gradiva se razvija ob stalni primerjavi neobjavljenih arhivalij in objavljenih dokumentov, tiskanih poročil in korespondence, zapisov ustmenega izročila in slikovnega gradiva. Vrstni red posameznih operacij je na videz dovolj konvencionalen. Tri stopnje so značilne za to preiskavo. Prva: identifikacija in klasifikacija ohranjenih osebnih, točno, državljanskih dokumentov — obnova umetniške biografije s podrobno kronologijo uprizoritev in nastopov — obdelava tiskanih poročil in ikonografske dokumentacije. Druga: razbor vseh tistih odrskih stvaritev, ki so kolikor toliko popolno dokumentirane — ponovna preiskava tega ožjega izbora glede na njihovo zanesljivost — sklepanje per analogiam pri spornih dokumentih. Tretja: Poizkus sinteze.

Če je dovoljeno govoriti pro domo:

Med raziskovalci, ki so ta postopek preizkusili z uspehom celo med še živečimi umetniki, preden so se odločili za publicistično obdelavo raziskave, velja nemara omeniti pisca tega poročila, saj je objavil med leti 1948—1957 vrsto esejistično obravnavanih igralskih portretov in preiskal obsežne predele slovenske gledališke zgodovine od uprizoritev v baročnem času do leta 1950. Dve študiji s tega področja: Obrisi gledališke zgodovine pri Slovencih (od 1948 v reviji Novi svet, Ljubljana) in Evropeizacija slovenske gledališke kulture (Linhartovo

izročilo, Ljubljana 1957, s kronološkimi tabelami in izčrpnimi posnetki izvirne teze v francoskem, angleškem in ruskem jeziku).

Omenjeno je bilo, da se je zanimanje za gledališke raziskave znatno stopnjevalo z mednarodnimi zvezami, ki se zadnja leta razpletajo čedalje bolj med jugoslovanskimi in tujimi strokovnjaki. Težnja po preverjenih informacijah je našla svoj odziv tudi med raziskovalci v posameznih jugoslovanskih republikah. Sistematično sodelovanje med temi raziskovalci je pospešila ustanovitev Leksikografskega instituta v Zagrebu. Pri tem institutu izhaja mimo drugih zbornikov od leta 1954 Enciklopedija Jugoslavije, ki prinaša v številnih gestih tudi pregled čez raznotera teatrološka vprašanja. Ta predel jugoslovanske enciklopedije ureja in preverja redakcija, ki ima za pet republik odgovorne urednike: Milan Predić (Srbija) Marijan Matković (Hrvaška), Filip Kalan Kumbatovič (Slovenija), Marko Marković (Bosna in Hercegovina), Blažo Koneski (Makedonija).

Naj mi bo dovoljeno mimo teh leksikografskih informacij sporočiti zadnjo novico iz kroga maloštevilnih gledaliških raziskovalcev v Jugoslaviji:

Ob drugem festivalu sodobne drame jugoslovanskih avtorjev, ki nosi po prvem znamenitem srbskem dramatiku naziv »Sterijino pozorje«, so se letos 17. maja zbrali na preliminarno posvetovanje nekateri gledališki zgodovinarji, arhivarji in muzealci. Med sklepi, ki se delno že izvajajo, so omembe vredni trije: prvič, da bo prešlo posvetovanje jugoslovanskih gledaliških raziskovalcev v stalni spored vsakoletnih prireditev Sterijinega pozorja v Novem Sadu: drugič, da napoveduje preliminarni program prihodnjega posvetovanja vodilni referat o stanju gledališke arhivistike v Jugoslaviji s koreferatom o razvoju gledaliških raziskav: in tretjič, da bo praktični del tega posvetovanja posvečen vprašanju, kako ustanoviti vsaj v treh vodilnih republiških središčih društva za gledališko raziskovanje, ki naj se s svojim statutom vključijo v Mednarodno zvezo za gledališke raziskave (Fédération Internationale pour la Recherche Théâtrale).